

INFORMACIYA QAWIPSIZLIGI MÁSELELERI

A.Bazarbaev
N.Shaniyazova

Toshkent axborot-texnologiyalar universtiteti Nukus filiali

Annotatsiya: *usbu maqalada avtorlar informaciya qawipsizligi, onin túrleri vazarazkash dárejese haqqında analiz aparilgan.*

Gilt sózler: *informaciya qawipsizligi, kiber ataka, tarmaq skanerleri, tarmaq shifferlari, autentifikatsiy, access control, kriptotizim.*

Internet texnologiyalarini jaratiliwi túrli dereklerden tez hám ańsat jol menen informaciya aliw múmkinshiliklerin hámme ushin -ápiwayı puqaradan tartıp iri shólkemlergeshe úlken dárejede asırıp jiberdi. Mámleket mákemeleri, pán-tálim mákemeleri, kommerciya kárxanalari hám bólek shaxslar informaciyanı elektron formada jaratıp -saqlay basladılar. Informaciyadan nátiyjeli paydalanıw múmkinshilikleri informaciya muǵdariniń tez kóbeyiwine alıp keldi. Biznes qatar kommerciya tarawlarında búgin informaciyanı óziniń eń qımbatlı múlki dep biladi. Bul álbette ǵalaba xabar hám hámme biliwi múmkin bolǵan informaciya haqqında ǵáp barganda oǵada unamlı hádiyse. Lekin jasırın informaciya aǵısları ushin Internet texnologiyaları qolaylıqlar menen bir qatarda jańa máseleler keltirip shıǵardı. Internet ortalıǵında informaciya qawipsizligine abay keskin asdı. Shegaranı buzıp kiriwlerdi shólkemlestiriw formaları hár túrli bolıp olar tómendegi túrlerge bólinedi:

Kompyuterge alısn kirisiw - Internet yamasa intranetga kimligini bildirmey kiriwge múmkinshilik jaratıwshı programmalar. Ózi islep turǵan kompyuterge kirisiw: kompyuterge kimligini bildirmey kirisiw programmaları tiykarında.

- Kompyuterdi alısn turıp isletmay qoyıw - Internet tarmaǵı arqalı alısn kompyuterge ulanıb, onin yamasa onı ayırım programmalariniń islewin toqtatıp qoyıwshı programmalar tiykarında (isletip jiberiw ushin kompyuterdi qayta jumısqa salıw jetkilikli).

- Ózi islep turǵan kompyuterdi isletmay qoyıw - isletmay qoyıwshı programmalar jardeminde.

- Tarmaq skanerleri - tarmaqta islep atırǵan kompyuter hám programmalaran qaysı biri hújimge shıdamsızligini anıqlaw maqsetinde tarmaq rasında informaciya yig'uvchi programmalar jardeminde.

- Programmalarin hújimge bos jayların tabıw - Internet degi kompyuterlerdin úlken gruppaları arasından hújimge shıdamsızlarini izlep qaray shıǵıwshı programmalar jardeminde.

- Parol ashıw - parollar fayllarınan ańsat tabılatuǵın parolları izlovchi programmalar jardeminde.

- Tarmaq analizshileri (snifferlar) - tarmaq trafikini tırlawshı programmalar jardeminde. Olarda paydalanıwshılardıń atların, parolların, kredit kartaları nomerlerin trafikdan avtomatikalıq tárzde ajıratıp alıw múmkinshiligi bar.

Eń kóp júz beretuǵın shegaranı buzıp kiriwler tómenдеgi statistikaǵa iye:
1998 jılı NIST tárepinen ótkerilgen 237 kompyuter hújiminiń analizi Internette daǵaza etilgen:

29% shegaranı buzıp kiriwler Windows ortalıǵında júz bergen. Sabaq: Tek Unixgına abırjı emes eken.

20% shegaranı buzıp kiriwlerde hújim etkenler alısn turıp tarmaq elementleri (marshrutlovchilar, kommutatorlar, xostlar, printerleri brandmauer) ge shekem jetip barǵanlar.

Sabaq: xostlarga alısn turıp bildirmay kirisiw jiyi-jiyi júz beredi.

5% shegaranı buzıp kiriwler marshrutlovchilarga hám brandmauerlarga qarsı tabıslı bolǵan.

Sabaq: Internet tarmaq infrastrukturası qurawshılarınıń kompyuter shegaranı buzıp kiriwlerine shıdamı jetkilikli emes.

4% shegaranı buzıp kiriwlerde Internette hújimge shıdamı bos xostlarnı tabıw ushın uyımlastırılǵan.

Sabaq: Sistema administratorlarining ózleri óz xostlarini úzliksiz skanerlab turǵanları maqul. 3% shegaranı buzıp kiriwler web-saytlar tárepinen óz paydalanıwshılarına qarsı uyımlastırılǵan.

Sabaq WWWda informaciya izlew qawipsiz emes. 2021 jilda :

- Norvegiyanıń eń iri gazetaları xakerlik hújimleri sebepli yopildi
- Hackerlar Dnevnik. ru saytı buzıp, mektep oqıwshılarınıń bahaların ózgartirdiler

- 1, 6 million WordPress veb-saytları hújimge dus keldi

- Volvo avtomobillerin sındırıw

NIST 7498-2 xalıq aralıq standartı tiykarǵı qawipsizlik xızmetlerin belgileydi. Onıń wazıypasına ashıq sistemalar baylanısı modeliniń qawipsizlik baǵdarların anıqlaw kiredi. Bular :

Autentifikatsiya - Kompyuter yamasa tarmaq paydalanıwshısınıń shaxsın tekseriw;

Kirisiwdi basqarıw (Access control) - Kompyuter tarmaǵından paydalanıwshınıń ruxsat etilgen kiriwin tekseriw hám támiyinlew;

Maǵlıwmatlar pútkilligi - Maǵlıwmatlar dızbeki mazmunın tosınarlı yamasa kózkóreki ruxsatsız usıllar menen ózgeriwlerge salıstırǵanda tekseriw;

Informaciya jasırınalığı - Informaciya mazmunın iznsiz ashıq jarıya bolıwdan qorǵaw

Biykar eta alınbaslik (Neoproverjimoto) - Maǵlıwmatlar dızbekin jiberiwshi tárepinen onı jo'natqanlıǵını yamasa alıwshı tárepinen onı alǵanlıǵın tán

alıwdan moyin tovlashining aldın alıw. Kóplegen qosımsha xızmetler (audit, kirisiwdi támiyinlew) hám qollap-quwatlaw xızmetlerin (giltlerdi basqarıw, qawipsizlikti támiyinlew, tarmaqtı basqarıw) usı tiykarǵı qawipsizlik sistemasın toltırıwǵa xızmet etedi. Web túyininiń tolıq qawipsizlik sisteması barlıq joqarıda keltirilgen qawipsizlik baǵdarların qamtıp alǵan bolıwı shárt. Bunda tiyisli qawipsizlik quralları (mexanizmleri) programmalıq ónimler quramına kiritilgen bolıwı kerek.

Autentifikatsiyalashni jetilistiriw qayta isletiletuǵın parollarǵa tán kemshiliklerdi saplastırıwdı, sol maqsette bir retgine isletiletuǵın parol sistemasınan tartıp identifikaciyalawdıń joqarı texnologiyalıq biometrik sistemalarınasha qóllawdı názerde tutadı. Paydalanıwshılar ózleri menen alıp juretuǵın predmetler, mısalı, arnawlı kartochkalar, arnawlı jeton yamasa disketa talay arzan da qawipsiz. Kem ushraytuǵın, modul kodı qorǵawlanǵan programma modulu da bul maqsetlerde qolay. Ashıq jariya giltler infratuzılması da Web - túyin qawipsizliginiń ajıralmaytuǵın bólegi. Autentifikatsiya, maǵlıwmat pútkilligi hám informaciya jasırınalığı (konfidentsiallıǵı) ni támiyinlew ushın isletiletuǵın bólistiriwge n sistema (adamlar, kompyuterler), Ashıq gilt infrastrukturalı (sertifikat baspashısı) elektron sertifikattı daǵaza etedi. Ol jaǵdayda paydalanıwshı identifikatori, onıń ashıq gilti, qawipsizlik sisteması ushın qanday da qosımsha informaciya hám sertifikat bastırtıwshısınıń cıfrlı qolı bar. Ideal variantda bul sistema Jer júziniń hár qanday eki noqatı daǵı paydalanıwshı ushın sertifikatlar shınjırın tuzib beredi. Bul kishi shınjır kimge bolıp tabıladı jasırın xatni qol qoyıw, esap boyınsha pul ótkeriw yamasa elektron kontrakt dúziw ushın, basqa kisi ushın -hújjet dáregin hám imzolovchi shaxstıń aslini tekserip biliw imkanıyatın beredi. NIST bir neshe basqa shólkemler menen bul jóneliste jumıs aparıp atır. Internetge jalǵanǵan tarmaqlar xakerlarning hújimi sebepli ashıq baylaniske kesent bersa xam brandmauerlar ornatıp aldılar.

PGP ga uqsas jetilisen programmalar bolmaǵanda ashıq tarmaq bolıwı da múmkin bolmaǵan bolar edi.

Tarmaqtı kompyuter shegaranı buzıp kiriwlerinen qorǵaw turaqlı jáne óz-ózinen sheshilbeytuǵın másele bolıp tabıladı. Lekin qatar ápiwayı qorǵaw quralları járdeminde tarmaqqa suǵılısıp kiriwlerdiń kóbisin aldın alıw múmkin. Mısalı jaqsı konfiguratsiyalangan tarmaqlararo ekran hám harbir jumıs stanciyaları (kompyuterler) de ornatılǵan virusqa qarsı programmalar kópshilik kompyuter shegaranı buzıp kiriwlerin joq qılıw etedi. Qawipsizlik siyasatı qısqasha hám anıq qoyılıwı kerek.

PAYDALANILGAN ÁDEBIYATLAR:

1. Маллабоев Н., Шокиров Д. СПОСОБЫ ОБЕСПЕЧЕНИЯ ИНФОРМАЦИОННОЙ БЕЗОПАСНОСТИ //Теория и практика современной науки. – 2016. – №. 6-1. – С. 826-830.

2. Маллабоев Н., Шокиров Д. СИСТЕМЫ ЭЛЕКТРОННОГО ПЛАТЕЖА //Теория и практика современной науки. – 2016. – №. 6-1. – С. 830-834.

3. Abdullaeva N., Mamurova F., Mallaboev N. EFFICIENCY OF EXPERIMENTAL PREPARATION USE MULTIMEDIA TO ENLARGE

4. SOME QUESTIONS //Экономика и социум. – 2020. – №. 6. – С. 11-13.

